

Proč musel Jan Masaryk zemřít?

Neočekávané svědectví ze záhrobí

Moje původní zapojení do tohoto 75. výročí díla začalo rodinnými vazbami. Otec byl celoživotním přítelem Jana Masaryka a já sám jsem se jako dvanáctiletý cítil neobyčejně poctěn, že jsem se mohl s tímto ministrem zahraničí pouhé tři měsíce před jeho násilným koncem setkat. Masaryk tehdy trávil několik dní ve svém londýnském bytě cestou domů ze znepokojivého pobytu ve Spojených státech, když ho otec jednoho zvláště chladného prosincového dne navštívil. Asi po hodině, kdy spolu oba muži rozmlouvali, se ministr nějak dozvěděl, že s mým starším bratrem – tehdy jsme navštěvovali anglickou internátní školu – sedíme venku v nevytopeném voze patřícím ambasádě. Okamžitě pro nás poslal a po chvíli dobromyslného špičkování na otcovu adresu nám tento žoviální muž s nekonečně vysokým klenutým čelem a zavalitým tělem zahaleným do hedvábného županu každému osobně připravil velký šálek horké čokolády.

Hlavní důvod mého zapojení však přišel téměř o půl století později. Tehdy, po sametové revoluci, mě v naší restituované vile na Barrandově vyhledal jeden z bývalých tajemníků Jana Masaryka, doktor Antonín Sum – šlachovitý, brýlatý sedmdesátník, který strávil deset z dvaadvaceti let trestu vyměřeného mu komunistickou justicí těžkou prací v jáchymovských uranových dolech –, a učinil mi překvapivý, nicméně lichotivý návrh. Hodlal mi nabídnout plnou součinnost a poskytnout mi potřebnou dokumentaci, která by definitivně objasnila

okolnosti smrti Jana Masaryka. Z obnošené aktovky vytáhl kopii pitevní zprávy a podal mi ji. Za její správnost se může zaručit, ujišťoval mě, protože byl pitvě přítomen až na krátkou chvíli mdlob, kdy koroner odstranil vrchní část ministrovy lebky. „Jistěže to byla sebevražda,“ řekl dr. Sum, „ale bohužel se objevily další verze, které jsou čiré výmysly.“ Doktor Sum byl přesvědčen, že mé nedávné literární úspěchy v Praze — spolu s úctou, již se těší naše rodové jméno — mi dodávají věrohodnost nezbytnou k sepsání závazné verze, která by tuto záležitost jednou provždy vyřešila. A znovu zopakoval to, co se pomalu stávalo jeho mantrou: že ministrova sebevražda nebyla nějakým momentálním rozhodnutím; že ministr postupně dospěl k závěru, že to udělat musí, aby Západ upozornil na nebezpečí snahy dohodnout se se Stalinem —, a že jeho vědomá oběť přispěla ke vzniku NATO. „Ministr si zaslouží, aby na něho dějiny nahlížely ze správné perspektivy,“ prohlásil můj návštěvník.

V nadcházejících měsících, které se protáhly v roky, jsem si nárokoval více času doktora Suma než kterýkoli jiný reportér nebo zahraniční návštěvník. Sum byl obzvláště potěšen, že se k nám připojila i moje žena, kterou považoval za váženou kolegyni na poli zahraniční politiky díky její předchozí funkci velvyslankyně prezidenta Cartera při organizaci UNESCO.

Nyní, o dalších téměř pětadvacet let později, je konečně možné ukázat prstem na viníka a paradoxně dospět k závěrům, které Sum na

mysli neměl – a které se pravděpodobně v určitých kruzích na obou stranách Atlantiku setkají s nedůvěrou a popíráním. Z let rozhovorů s tímto neochvějným obhájcem Jana Masaryka zároveň jasně vysvítá tíha rizik, jaká s sebou nese postavení ministra zahraničí země uvězněné mezi soupeřícími behémoty, jež má jen malé slovo při rozhodování o vlastní budoucnosti.

Mé nejnovější poznatky ohledně toho, kdo je viníkem, nemají nic společného s tvrzeními Antonína Suma, ale jsou důsledkem zcela náhodné zmínky, která padla během mého telefonického rozhovoru s přítelem znalým východoevropských záležitostí a týkala se autobiografie Madeleine Albrightové *Pražská zima* (česky ji vydalo nakladatelství Argo). Knihu jsem si vyzvedl při své příští návštěvě místní knihovny, ale trvalo ještě několik dní, než jsem nahlédl do rejstříku. Když jsem si pak nalistoval příslušnou stránku, objevil jsem tam zdánlivě bezvýznamný narativ, který však v konečném důsledku vedl k jen těžko zpochybnitelnému závěru.

Albrightová hned na prvním řádku části týkající se smrti Jana Masaryka označuje za pravděpodobné podezřelé Stalinovy agenty. „Sověti ovšem měli motiv,“ zdůrazňuje bývalá ministryně zahraničí, jako by odhalovala jedinou možnou pravdu, „zejména pokud se domnívali, že je připraven k útěku.“ Poté nabízí hned několik možností, jak se mohl Stalin o Masarykových plánech dozvědět, a své obvinění šířeji odůvodňuje tvrzením, že vražda maskovaná jako sebevražda a „svedená na Západ se zdála být ideálním řešením“. Albrightová tedy znovu potvrdila, že šlo o vraždu, a na základě nezvratných důkazů a

Masarykova osobního přesvědčení prakticky vylučuje, že by mohlo jít o sebevraždu.

Mou první reakcí bylo zklamání, že v tak obsáhlé publikaci Madeleine Albrightové nacházím pouze zběžné zpracování tématu, o kterém toho bylo již tolik napsáno, aniž se dospělo ke konečnému rozřešení. Copak nemohla při svém neomezeném přístupu k nejtajnějším vládním spisům nabídnout aspoň nějaký nový pohled na věc nebo fakt? Překvapilo mě také, že se vůbec nezmínila o svém pražském setkání s Antonínem Sumem, o kterém se mi on zmínil hned několikrát. Nesrovnatelně důležitější ovšem je, že obvinila-li Sověty čistě na základě motivů, mlčí zároveň o jakýchkoliv možných motivech Západu. A o takové motivy, bezprostřední či dlouhodobé, které by vysvětlovaly, proč si Západ již nepřál přítomnost Jana Masaryka na mezinárodní scéně, rozhodně nebyla nouze. Jak jsem dr. Sumovi opakovaně zdůrazňoval, byl to naopak právě Jan Masaryk, koho se Západ snažil už roky před nebezpečím jednání se Stalinem varovat.

Masarykův pád ze zavedeného váženého postavení světáckého a duchaplného stoupence Západu se datuje do posledních měsíců druhé světové války, kdy velmi neochotně a s mnohými nadávkami opouštěl své londýnské útočiště a odjel do Moskvy, kde se už připravovaly plány na budoucnost poválečného Československa. Tato cesta byla plně v souladu se zřetelným příklonem prezidenta Eduarda Beneše k Východu. Masaryk, který u smrtelného lože svého otce přísahal, že zůstane Benešovi věrný, neměl příliš na vybranou. Měl-li zůstat zahraničním ministrem své země, bylo mu v Moskvě jasně řečeno, že

„ted' musíme zahraniční politiku zcela a bez výhrad přizpůsobit politice sovětské“.

Co to znamenalo, připravilo Masarykovým přátelům ze Západu o několik dnů později v San Francisku šok. Při hlasování o klíčové otázce na ustavující konferenci Organizace spojených národů, zda přizvat zástupce komunisty vytvořené Prozatímní polské vlády, kterou Západ neuznával, se Masaryk náhle k úžasu všech ocitl na straně sovětských delegátů.

V poválečných letech si Masaryk nedělal nejmenší iluze o tom, jakou roli bude muset hrát v koaliční vládě vedené komunistickým premiérem Klementem Gottwaldem. Při návratu domů z jedné zahraniční cesty zahlédl mezi vítajícím zástupcem na ruzyňském letišti otcova komorníka, který čas od času pomáhal obsluhovat při večírcích na ministerstvu zahraničí v Černínském paláci. Když šel kolem něj, mírně se k němu naklonil a zamumlal: „Ta situace, Rudolfe, stojí za hovno.“

Masarykův pokus zvládnout ožehavou roli ministra stojícího mezi Východem a Západem, jíž se ujal jen s velkým sebezapřením, mu však ve Washingtonu stěží získal sympatie. Zdánlivě nepovšimnut zůstal i jeho odvážný střet se Stalinem, kdy neuspěl se snahou získat povolení přijmout nabídku USA a připojit se k ekonomicky výhodnému Marshallovu plánu. Právě tehdy, kdy bratrovi a mně vařil onu horkou čokoládu, mému otci sděloval podrobnosti o své následné misi ve Spojených státech, kde se mu oficiálně vyhýbali pro jeho údajné podlézání Stalinovi. Prezident Truman ho odmítl přijmout a ministr zahraničí Marshall odložil jejich schůzku téměř o dva měsíce, čímž tohoto celoživotního přítele Západu zdvořile, nicméně obratem

vypoklonkoval, aniž vyhověl kterékoli z jeho proseb o tak zoufale potřebnou pomoc. Pro Masaryka to bylo osobně bolestivé zúčtování. Spojené státy mu byly druhým domovem, jeho matka byla Američanka a při svých častých návštěvách Washingtonu míval všechny dveře otevřené včetně těch k prezidentu Rooseveltovi.

Pak přišly osudné únorové události roku 1948, kdy odmítl vystoupit spolu s ostatními demokraticky smýšlejícími kolegy z koalice vedené Klementem Gottwaldem, čímž zmařil jejich záměr uspořádat nové volby a umožnil tak Gottwaldovi nastolit jeho komunistický režim. Gottwald, který hodlal 10. března představit parlamentu jednotnou komunistickou vládu s Janem Masarykem jako ministrem zahraničí, poslal Masarykovi vzkaz, že chce, aby se této mediálně významné ceremonie zúčastnil. Jako premiér, jenž přišel k moci způsobem, který byl na Západě obecně považován za coup d'état, totiž doufal, že přítomnost osobnosti na Západě tak vážené podobné názory utlumí a poskytne jeho vládě jistou míru mezinárodní legitimacy. Objevit se jako ministr zahraničí ve spolku s touto smečkou Stalinových lokajů by ovšem znamenalo zneuctít historické jméno rodiny. Tomu bylo třeba ve stále ostřejší konfrontaci rodící se studené války za každou cenu Západem zabránit.

„Jsem ve smrtelném nebezpečí,“ svěřil se Masaryk své dlouholeté partnerce, spisovatelce Marcii Davenportové, než ji poslal do bezpečí v Londýně. A jak se snažil vysvětlit britskému vyslanci siru Piersonu-Dixonovi, který mu měl za zlé, že zůstal s Gottwaldem: „Nijak netoužím stát se mučedníkem“.

Když jsem se Suma zeptal, jak se cítil, když Masaryk neodstoupil a zůstal v příští Gottwaldově vládě, nezaváhal: „No blbě!“ zaúpěl, jako by ho ta situace dosud bolela. Zároveň se jasně vyjádřil, že on i jeho kolega Lumír Soukup, odhodlaní chránit vážené jméno rodiny, oba doufali, že se ministr stáhne odchodem do exilu ze scény.

Od doby mých kontaktů s doktorem Sumem se objevily nové teorie ohledně Masarykova skonu, především ty z pera historičky Václavy Jandečkové a Jiřího a Leni Valentových z Institutu postkomunistických studií a terorismu se sídlem na Floridě. Valentovi i Jandečková ukazují prstem na britskou SIS, známou též jako MI6, která údajně jednala prostřednictvím svého hlavního agenta v Praze, diplomata a generálního sekretáře Masarykova ministerstva Arnošta Heidricha, jehož zjevně získala pro spolupráci během druhé světové války, kdy z Němci okupovaného Československa posílal tajné zprávy do Londýna.

Navzdory neutuchající snaze doktora Suma hájit verzi Masarykovy zamýšlené sebeoběti s cílem varovat Západ jsem stále přesvědčen, že pokud skutečně skočil, tak jen proto, že se ho při pomyšlení, jak bude následujícího dne představen jako Gottwaldův ministr zahraničí, začala zmocňovat čím dál hlubší popůlnoční deprese. Touto náhlou depresí, která na Masaryka údajně padla, také komunistická propaganda ministrovu smrt oficiálně vysvětlovala, ale jak zdůrazňuje Madeleine Albrightová, vinu za ni přičítala Západu, přičemž poukazovala na lavinu

kritických telegramů, jež Masaryk dostával od svých zámořských přátel, kteří mu vyčítali, že zůstal s Gottwaldem.

Sum toto zdůvodnění odmítal. Jeden z nejvýraznějších momentů během našich rozhovorů nastal, když mi líčil, jak ty telegramy ze Západu se Soukupem zachytili. „Bylo jich jen pár,“ zdůraznil. „Ne tucty, jak se tvrdilo, a my jsme mu je neukázali.“

Pokud opravdu šlo o vraždu, jeden z nejrealističtějších scénářů z mnoha navrhovaných zní, že Masarykova defenestrace byla případem "domovní prohlídky", která se zvrtila. Ministr zahraničí upadl v podezření, že se chystá uprchnout do Anglie, a tak za ním byla vyslána skupinka mužů vedená jistým majorem Augustinem Schrammem, která ho měla natolik vyděsit, aby se druhý den objevil po Gottwaldově boku. Masaryk však v zoufalé snaze uniknout ze spárů těchto nočních vetřelců vypadl podle tohoto scénáře z okna své koupelny.

Tuto verzi doktor Sum odmítal, ale při zmínce o ní z nějakého důvodu, takřka jakoby mimoděk, poznamenal, že během pouhých několika dnů po Masarykově smrti se pár domnělých Schrammových kompliců objevilo v západoněmeckém uprchlickém táboře v Řezně, který sloužil jako zařízení americké kontrarozvědky.

Toto odhalení týkající se Řezna posiluje podezření ze zapojení Západu. Moje žena a já jsme se na sebe rázem podívali jako zelektrizovaní. Vůbec poprvé jsme tu zaslechli něco o nějakém hmatatelném spojení se Západem. Motivace jednotlivých aktérů nemohly být jasnější. Zatímco západní mocnosti měly nesmlouvavý zájem udržet Masaryka pryč, nastupující komunistický režim počítal s tím, že se objeví vedle Gottwalda. Schramm mohl jako spojka mezi tajnými službami

Československa a SSSR přesvědčit své nadřízené, že je třeba podniknout něco, co by Masaryka přimělo držet krok. Přes své nepopíratelně komunistické pozadí však zároveň bydlel v jednom domě se svým bratrem, který strávil válečná léta v Anglii a byl členem západně orientované organizace YMCA. Ve světle Sumova řezenského odhalení ani není třeba žádné přehnané představivosti k tomu, abychom pojali podezření, že Schramm byl dvojitým agentem, jemuž se podařilo rafinovaně naroubovat rozkazy ze Západu na příkazy jeho komunistických nadřízených. „Velmi politováníhodný zvrat událostí,“ mohl poté kajícím ohlásit.

Odhalení dr. Suma se shodovalo s tím, co bylo veřejně zdokumentováno již dříve, a sice že krátce po Masarykově smrti byl ze svého řezenského azylu vyslán zpět do Československa jiný nedávný uprchlík na Západ, mladý muž jménem Choc, aby Schramma zabil a pomstil tak Masarykovu vraždu.

„Ne, ne, Choc Schramma nezabil,“ opravil mě Sum, dychtivý vyjádřit se k dalšímu oficiálně nevyřešenému problému. Během čekání na rozsudek ve stejném vězení, kde byl držen i Choc, se doktor Sum doslechl o tom, jak Choc v noci před popravou oběšením svou vinu popřel. „Rozhodně neměl důvod lhát,“ uzavřel Sum. Choc ve skutečnosti u soudu tvrdil, že když dorazil do Schrammova domu, byl Schramm už mrtvý a on sám nikdy neměl v úmyslu kohokoli zabít. Chtěl prý Schramma jen unést a za zabití Masaryka ho nechat v Řezně postavit před soud.

Jak se od té doby ukázalo, měl doktor Sum pravdu a Choc byl oficiálně rehabilitován. Zdá se také, že alespoň zčásti mohl mluvit

pravdu, když říkal, že chtěl Schramma unést – ne ovšem proto, aby ho nechal v Řezně postavit před soud, nýbrž aby „vyzvedl položku“, tedy jinými slovy zachránil život tajnému agentovi, který splnil úkol. A kdyby to nešlo, aby se postaral, že Schrammovo tajné posláni nikdy nevyjde najevo.

Chocova smrt nastoluje důležitou otázku: Riskovaly by západní úřady v Řezně životy Choce a jeho kolegů, at' už by ho poslaly zabít Schramma, nebo ho unést, kdyby Schramm opravdu jednal pouze na příkaz Moskvy nebo komunistické věrchušky v Praze? Vždyť Schramm by v takovém případě prokázal Západu velmi vítanou a včasnou službu!

Odstranili snad Schramma v tichosti jeho vlastní komunističtí kumpáni, kteří odhalili, že pracuje pro obě strany? „To je sice možné, ale nemáme žádný důkaz, že by to jakkoli souviselo s ministrovou smrtí,“ řekl Sum a pouze pokrčil rameny. Schrammova vražda pro něj nebyla ničím jiným než pravděpodobným důsledkem nějakého vnitřního sporu. „To, co tu máte, je další z těch teorií, které se neustále objevují,“ pokračoval. „Věděl jste, že existuje nejmíň deset různých verzí toho, jak byl ministr zavražděn, přičemž každá je úplně jiná a v každé figurují zcela jiní lidé, kteří všichni přísahají na neochvějnou pravdivost svých slov?“

„At' už šlo o jakýkoli scénář,“ zeptal jsem se Suma, „ulevilo se vám nějak, že se ta hrozná situace s ministrem vyřešila?“

„V takových chvílích nebývá člověk ani tak racionální, jako spíš emocionální,“ odpověděl Sum tiše po delší odmlce. „Pana ministra jsem znal od dětství...“

Ne všichni byli násilným koncem Jana Masaryka zcela zarmouceni. „Truchlíme nad jeho ztrátou – je to velká ztráta,“ prohlásil Winston

Churchill v britském parlamentu pouhých pár hodin poté, co bylo Masarykovo tělo objeveno, „ale člověk se nemůže než radovat..., že vážené jméno, jehož byl Masaryk dědicem, zůstane československému lidu inspirací.“

Zda to byl sám Schramm, kdo Masarykovu defenestraci osobně vedl, nelze s jistotou říct – dokonce ani to, jestli se na ní on a jeho skupina vůbec podíleli. Na základě logiky, jasnosti motivu a nepřímých důkazů lze vyvodit, že podnět k operaci s největší pravděpodobností vzešel ze Západu a byl dílem jakési anglo-americké společné akce. Podle Jiřího a Leni Valentových z jejich floridského think-tanku měli Britové i další motiv: Masaryk tím, že vyzbrojoval a jinak podporoval sionistickou věc směřující k vytvoření státu Izrael, podvracel britský mandát v Palestině.

Když jsem poslouchal, jak doktor Sum vášnivě hájí verzi Masarykovy demonstrativní sebevraždy, zaujalo mně, jak často svá tvrzení opírá o materiál z knihy svého bývalého kolegy Soukupa, který prožil druhou světovou válku jako student ve Skotsku a už tehdy plnil úkoly pro Masaryka, a současně čerpá i z další knihy již zmíněného Heidricha, jenž během několika měsíců po Masarykově skonu emigroval do Spojených států.

Když jsem Sumovi – který jako dítě žil ve Washingtonu, kde jeho otec pracoval na československém vyslanectví –, naznačil, že to vypadá, jako by on, Soukup a Heidrich uzavřeli ohledně svého výkladu událostí

nějakou tajnou dohodu, Sum mě přerušil a přidal jméno třetího a nejstaršího Masarykova tajemníka, Jiřího Špačka.

„Ne, ne,“ skočil jsem mu do řeči. „Špaček byl takový normální Čech, byrokrat, který jen dělal svou profesionální práci, aniž se ohlížel na cizí zájmy. Byli jste to jen vy tři.“

„No, svým způsobem máte pravdu,“ připustil Sum po krátkém zamyšlení, „protože my tři jsme se ocitli v totožné situaci a také jsme ji stejně viděli.“ V následujících letech každý z nich přišel s dojemnými vzpomínkami na konkrétní Masarykovy výroky, v nichž naznačoval, že si vezme život. „To taky musím udělat,“ poznamenal podle Heidricha poté, co se dozvěděl, že se ministr spravedlnosti Prokop Drtina pokusil o sebevraždu. Když jsem se zeptal, jestli podobná prohlášení uvedli ve svých výpovědích i nějakí jiní úředníci, kteří měli k ministrovi blízko, neobdržel jsem od Suma žádnou smysluplnou odpověď.

Neodolal jsem klást si otázku: Neměl spolu tento západně orientovaný triumvirát Sum, Soukup a Heidrich i nějakou širší, závažnější dohodu?

Antonín Sum byl skromný člověk, který o sobě nerad mluvil, ale nejpodstatnější informace, jež jsem od něho získal, se týkaly právě jeho vlastního života. Nejednou se pochlubil, že v té době pravidelně podával zprávy na americkém vyslanectví. Říkal to se zjevnou hrdostí a naznačoval, že jeho „reportování“ někdy překračovalo rámec běžných diplomatických styků. „Byla to sebevražda!“ informoval horlivě pouhých

pár hodin po Masarykově smrti americké vyslanectví o oficiálním zjištění, které se chystala zveřejnit komunistická vláda. Trvalo roky, než jsem plně pochopil význam toho, co skutečně svému kontaktu na ambasádě sděloval. Sum mi také se zjevným potěšením sdělil, že jeho kolega Soukup pravidelně předával zprávy Britům a Francouzům. Jak při několika příležitostech významně podotkl: „Za jistých okolností nemůžeme vždy jednat tak, jak bychom jednali normálně.“ Jindy, když opakoval svou mantru o ministrově sebeobětování, musel připustit, že si svou verzi nemůže být jist na víc než na 99%, protože u té události nebyl. S ohledem na své zkušenosti z vězení však byl připraven přijmout skutečnost, že „Rusové v té době dokázali pracovat, aniž zanechali stopy, stejně jako Američané.“

Nejzáhadnější postavou tohoto dramatu zůstává v mnoha ohledech Lumír Soukup. Krátce po Masarykově skonu emigroval do Skotska a v den prvního výročí ministrovy smrti promluvil ke svým krajanům ve vysílání BBC. Jeho bývalý kolega Sum, kterého komunistické úřady dosud přehlížely, byl hned následujícího dne propuštěn ze svého místa na ministerstvu zahraničí a několik měsíců poté zatčen. Navzdory Sumovým letům dřiny v uranových dolech, jež následovala, jsem nikdy neslyšel, že by svému bývalému kolegovi něco vyčítal nebo o něm špatně mluvil. Když se mu však během Pražského jara v roce 1968 doneslo, že Soukup v Anglii a ve Francii „neopatrně mluví“, vzkázal mu, ať je obezřetný, protože jinak může nastat to, čemu střídavě říkal „průšvih“ nebo „průser“.

Rok 1968 byl zároveň i dvacátým výročím Masarykovy defenestrace, a tak Soukup využil příležitosti a napsal do vlivného deníku

The Scotsman článek o tom, jak tři dny před onou osudnou nocí doprovázel Masaryka k hrobu jeho otce v Lánech. „Bůh i otec mi odpustí,“ prolomil prý Masaryk během zpáteční cesty mlčení. „Oni to pochopí.“ Když Claire Sterlingová ve svém obsáhlém díle *Případ Masaryk*, vydaném v roce 1968, Soukupův výrok zpochybnila s tím, že na základě rozhovorů s Masarykovou oblíbenou neteří Herbertou a jeho sestrou Alicí zjistila, že s Janem jely v autě jako pasažérky pouze ony dvě, Soukup ve svých posmrtně vydaných pamětech z roku 1994 **věc** vysvětluje: Jan Masaryk jej prý skutečně požádal, aby ho doprovodil, ale protože nechtěl zasahovat do soukromí rodiny, jel v autě vypůjčeném od přítele za ním. Pokud jde o Janův zlověstně znějící výrok, byl to zjevně šofér, který o něm Soukupovi pověděl – nicméně obě ženy, které jely v autě s Janem, shodně tvrdily, že by se jejich milovaný příbuzný k tak falešně sentimentálnímu výroku nikdy nesnížil.

Možná ještě výmluvnější je Soukupovo líčení, jak Masarykovi předával Gottwaldův vzkaz, vyžadující jeho přítomnost v parlamentu 10. března. Soukup našel Masaryka sedět – jak bývalo jeho zvykem – se zkříženýma nohama na posteli, obklopeného množstvím papírů, a něco psát. „Konečně odložil pero a já jsem mu mohl dát Gottwaldův vzkaz,“ poznamenává Soukup, „a protože jsem myslel, že mne přeslechl, začal jsem znovu. Nedokončil jsem, protože se otočil ke mně a jeho oči mne umlčely. ‚Tam už nepudu!‘ Jeho oči mluvily ještě jasněji. Kde byl v minulých dnech neklid, nejistota, nyní převládla naprostá vnitřní rovnováha a klid. Chtěl jsem promluvit, pokoušel jsem se – marně. Slova mi odumřela na rtech. Otočil jsem se a odbelhal jsem se ke dveřím, stále neschopen promluvit . . .”

Soukupa tehdy museli odvézt domů, kde ulehl s vysokou horečkou do postele a zůstal ležet další dva dny, než mu Sum přišel oznámit, co se stalo s Masarykem.

Když jsem četl tuto pasáž, zmocnil se mě mrazivý pocit, že tady Soukup popisuje člověka, který se zdá být smířený s blížící se sebevraždou, ale ve skutečnosti vůbec netuší, že se sám chystá spáchat sebevraždu. Nikdo jiný z těch, kdo byli Masarykovi nablízku, si té pozoruhodné proměny zřejmě nevšiml – tedy rozhodně ne Sum, jenž ministra navštívil den po Soukupovi. Poslední, kdo viděl Masaryka v předvečer jeho skonu živého, byl jeho komorník, který svého zaměstnavatele zastihl pohodlně usazeného na posteli, a ministr jej jako obvykle požádal, aby ho probudil „zítra ráno v půl deváté“.

Bylo Soukupovo zhroucení důsledkem nesnesitelného stresu pramenícího z vědomí, co se má stát s mužem, jehož obdivoval, pro kterého pracoval a jenž mu byl od jeho studentských let tak blízký? Cítil se snad odpovědný za to, že nějakým způsobem přispěl k tomu, z čeho se Churchill „nemohl než radovat“? Anebo byl Soukup jen notorický konfabulátor honící se za publicitou?

At' je tomu jakkoli, jeho vdově Catrioně jsem napsal: „Ani v nejmenším nepochybuji, že v nejtemnějších dnech února a března roku 1948 bylo pro vašeho manžela a doktora Suma principiálně důležité udělat vše pro to, aby udrželi demokratické tradice Československa a ušetřili jeho občanům čtyřicet ‚ztracených let‘, jež následovala.“

Doktor Sum mi pokaždé trpělivě odpovídal na všechny mé otázky a v obrýlených očích mu plálo nadšení. Občas se v reakci na mé obzvláště zvědavé vyptávání rozhovořil do takových podrobností, až tím své vyprávění zamlžil. Kdykoli jsem pak na Suma ostře naléhal, cítil jsem se provinile, že s tímhle ušlechtilým starším pánem, který v životě tolik trpěl, jednám tak nešetrně. Často jsem myslel na všechna ta léta, která strávil kutáním pod zemí a vdechováním jedovatého prachu v uranovém dole, kde mu práce začínala ve čtyři ráno a trvala jedenáct i dvanáct hodin, soboty neexistovaly a neděle mnohdy také ne. Když jsem se mu omlouval a ptal se, jestli nezačínám být jako jeho vyšetřovatelé v padesátých letech – tehdy jsme už byli přáteli a tykali jsme si –, Sum se jen pousmál, jako by tím říkal, že jsem sotva stejná liga. Za jeho zdvořilým, neokázalým zevnějškem se skrývala železná psychická konstituce, kterou si vypěstoval během dlouhých let svého věznění.

I přes naše četné rozhovory zůstaly některé otázky nezodpovězené. Chtěl snad Sum svou neochvějnou snahou prezentovat smrt Jana Masaryka jako sebeobět' pouze obnovit čest jeho jména a ospravedlnit ho v očích historie? Nebo snad vědomky či nevědomky poskytl svým kontaktům na americkém vyslanectví informace, které onen osudný proces odstartovaly, a jeho následné úsilí bylo zčásti určitou formou pokání? Anebo doufal, ne nepodoben Dostojevského Raskolnikovovi, že jeho občasná bezděčná prořeknutí povedou k odhalení? Nebo že by byl jeho sebevražedný scénář součástí nějakého širšího úsilí o znejasnění identity těch, kdo za tím nenapravitelným činem stáli?

Pozorné čtení vyčerpávající práce Claire Sterlingové naznačuje, že i to mohlo být autorčiným záměrem, když svalila vinu na Stalinův SSSR.

Hleděla snad na přemíru faktů prizmatem, které jí umožňovalo dospět k narativu, jemuž veřejnost v té době nejvíc toužila uvěřit? Anebo se nechala vést snahou uspořádat svůj bohatý materiál tak, aby předem vyvrátila jakákoli nepříjemná svědectví, která by se mohla v průběhu nespoutaných dnů Pražského jara vynořit? Měla-li skutečně v úmyslu svalit vinu na Sověty, jak ironické potom je, že Albrightová dospěla ve své knize k závěru, že pro Sověty by byla ideálním řešením sebevražda, z níž by mohli obvinít Západ.

Ze všeho nejvíc ale možná odhaluje skutečnost, že Madeleine Albrightová hned po svém zdůvodnění, proč za Masarykovou vraždou „pravděpodobně“ stojí Stalinovi agenti, bere své tvrzení zpět a píše: „Nemohu to dokázat a ani by mne zvláště neohromilo, kdyby někdy v budoucnu vypluly na povrch přesvědčivé důkazy o opaku.“

Nad takovým popřením původního tvrzení se ve mně při prvním čtení žádná červená světýlka nerozblíkala. Byl to standardní způsob, který používají mnozí autoři, když si chtějí krýt záda, a tak nechají otevřené obě možnosti. Teprve po několika týdnech práce na tomto textu k 75. výročí Masarykovy smrti mi začala docházet závažnost toho, co bývalá ministryně zahraničí vlastně odhalila.

Madeleine Albrightová ovšem není nezaujatou pozorovatelkou. V celé své knize opakovaně vyjadřuje trvalý obdiv k Janu Masarykovi a představuje ho jako vzor pro budoucí generace. Navíc Masaryk dal jejímu otci první práci, nabídl mu finanční půjčku, jednou se k němu dokonce přidal v klavírním duetu a i jinak sehrál v životě její rodiny klíčovou roli. V době, kdy Madeleine jako jedenáctiletá pouhých několik měsíců po Masarykově brutálním skonu opustila Československo, patřila

jistě k milionům svých krajanů, kteří žili s pocitem, že ztratili osobního přítele.

Kdo by dnes mohl pochybovat, že když jako ministryně zahraničí získala přístup k nejtajnějším Americkým spisům, bylo jedním z jejích prvních cílů najít přesvědčivé důkazy o tom, jak Jan Masaryk skutečně zemřel: důkazy, které se zavázala neprozradit, ale i tak naznačila, že by ji sotva ohromilo, kdyby byly opakem toho, co napsala?

Ve své knize Madeleine Albrightová obviňuje Stalinovy agenty. Koho dalšího by zbývalo nade všechnu pochybnost obvinít, kdyby někdy v budoucnu vypluly na povrch tyto přesvědčivé důkazy odporující tomu, co napsala?

Je zdrcující uvědomit si, co Albrightová vlastně říká: *Pokud to nebyli Stalinovi agenti, museli to být agenti Západu.* Albrightová ve své knize popisující události roku 1948 velmi pečlivě dbá na to, aby neodhalila žádné motivy, které mohl mít Západ. Drama kolem očekávané přítomnosti Jana Masaryka v parlamentu 10. března ve funkci ministra zahraničí Gottwaldovy komunistické vlády dokonce líčí jako pouhou součástí jeho denního programu vedle vystoupení ve Společnosti československo-polského přátelství, plánovaného na týž den. Její odhalení, že za Masarykovým koncem mohl stát Západ, je o to nečekanější a otřesnější.

Za předpokladu, že Albrightová ty tajné dokumenty opravdu viděla je vcelku pochopitelné, proč by ji sotva ohromilo, kdyby se jednou vynořila pravda, protože by se nedozvěděla nic nového; kdyby však ty přesvědčivé usvědčující dokumenty neviděla a za pravděpodobné podezřelé by skutečně považovala Stalinovy agenty, jistě by ji šokovalo a

nepochybně i zdrtilo poznání, že to byla právě její adoptivní vlast, která se podílela na násilné smrti muže, jehož památku tak ctíla.

Proč by tedy Albrightová vůbec chtěla k tomuto nevyřešenému problému zaujmout nějaké stanovisko a ukázat na Sověty, protože „měli motiv“? Vždyť se v této věci mohla klidně odvolat na oficiální výsledky českých vyšetřování, o nichž se ve své knize také zmiňuje, nebo vše uzavřít tím, že by v roli „pravděpodobných“ podezřelých nechala sovětské agenty. Proč se tedy vůbec rozhodla přidat onu větu popírající předešlé tvrzení? Byla to její bezděčná chyba kolosálního rozsahu, jež unikla i bezpečnostním agentům, kteří její knihu prověřovali – tak jako zprvu unikla i mně? Anebo chtěla Madeleine Albrightová rafinovaným způsobem naznačit, že ty přesvědčivé tajné dokumenty opravdu viděla, a co se dozvěděla, je opakem toho, co napsala? Nebyl nakonec ten její zdánlivě neobratný pokus o zamlžení vlastně brilantním manévrem, jak zůstat věrný oficiálnímu vyprávění, ale také pomoci odhalit pravdu na tomto 75. výročí -- a konečně zajistit Janu Masarykovi spravedlnost, kterou si zaslouží?

Jan Masaryk byl ušlechtilý posel míru, který nevěřil v násilí na druhých o nic méně než v násilí na sobě. Bolestně si uvědomoval, že bez ohledu na to, co v mezích diktátu světové reálpolitiky může, nebo nemůže udělat, je předurčen stát se obětí okolností. Jedním z nejdojemnějších okamžiků, kdy jsme se s přítelem Toníkem Sumem konečně plně shodli, bylo, když jsem navrhl, že napíšu pravdivý příběh o Janu Masarykovi jako o

ministrovi zahraničí země, která nerozhodovala o vlastním osudu. Pane ministře, vždycky si vás budu pamatovat jako toho žoviálního muže v hedvábném županu, který si nechal přivést z vymrzlého auta dva malé chlapce a udělal jim každému šálek horké čokolády.

Requiescat in pace . . .

Přeložila s občasnými poznámkami Eva Křístková ve spolupráci s Ernestem Kolowratem.

© 2023 by Ernest Kolowrat. All rights reserved in U.S. and Czech Republic.